

ДРАМАТУРГІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОНТЕКСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО КЛАСИЦИЗМУ

Ідеться про перегуки драматургії Лесі Українки з античною драмою та тяжіння до традицій французької класицистичної трагедії. У творчості письменниці відбувається становлення форми трагедії в контексті українського неокласицизму. В драмах Лесі Українки прослідковується вплив класицизму, але, на відміну від своїх попередників, авторка створює сильних та активних персонажів, які змагаються з суспільством, силами фатуму, кидають виклик долі. Класична драма не розробляє психологію персони, у трагедіях стикаються космічні сили, а в творах Лесі Українки майстерно зображено внутрішній світ героїв, тому, наприклад, покарання за їхні необмірковані вчинки сприймається логічним і цілком зрозумілим. Саме в таких деталях убачається прагнення письменниці йти в ногу з часом та поєднати у своїх творах ознаки класицизму з романтичною парадигмою.

Ключові слова: драматургія Лесі Українки, неокласицизм, французька класична драма, класицизм, драматизм, трагічне.

Постановка наукової проблеми та її значення. Драматургія Лесі Українки відкрила нову сторінку в історії вітчизняної літератури й театральної культури. Леся Українка створює образ митця, який породжує власну мораль. З-під її пера з'являються оригінальні драматичні твори, які перегукуються з творами французьких класиків, але наповнені ідеями й образами, породженими новою епохою, які виражені в оригінальних жанрових формах. У драматургії письменниці пульсувала сучасність, побачена з точки зору певної ідеї і представлена у нетрадиційному для українського театру зрізі – не соціально-побутовому, а філософському.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Драматургія Лесі Українки за різноманітністю критичних оцінок і суджень посідає особливе місце у вітчизняній літературі. У творах Лесі Українки дослідники вбачали вияви крайнього індивідуалізму, відображення морально-етичних і політичних поглядів авторки, релігійно-християнську тематику, феміністичні роздуми, гендерну проблематику, пошуки сенсу життя. Як підкреслює М. Моклиця, майже всі дослідники драматургії Лесі Українки помічали перегуки з античною драмою та тяжіння до традицій французької класицистичної трагедії.

А. Ніковський стверджував, що творчість Лесі Українки має всі прикмети класичних літераторів – вона проходила дисциплінований шлях праці над собою, над своїм талантом, словом, стилем, темами й драматизацією змісту своїх п'єс. Сюжети письменниці брала здебільшого з життя давніх євреїв, вавилонян, греків, римлян, іспанців, французів XVIII століття. Заглиблення в іншу епоху дозволяло Лесі Українці відійти від деталей сучасного побуту й зосередитись на психологічній боротьбі своїх героїв, висвітлюючи нагальні проблеми українського суспільства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В українському письменстві класицизм не зумів розвинутися як самостійний напрям у зв'язку з відсутністю державності, гоніння на мову та літературу. Пізніше з'являється неокласицизм як напрям у літературі та мистецтві, що використовував естетичні засади класицизму, зокрема його спрямованість на античність. Особливо помітним неокласицизм в українській літературі стає на рубежі XIX–XX століть, саме на цей час припадає розквіт таланту Лесі Українки як драматурга-новатора, твори якої ні тогочасний театр, ні глядач не готові були ще сприймати. Драматична творчість Лесі Українки починається з прозової драми, щоб надалі вдосконалювати найкращі традиції європейської драми. У 1896 вона працює над «Блакитною трояндою» – першим драматичним твором, прекрасно усвідомлюючи, що робота ця досить кропітка. Поетеса каже: «Я драму пишу... се вже не те, що мете». Леся Українка реально оцінює

¹⁶ ♥ Мазяр О., 2015

ситуацію, яка панувала на той час в українському суспільстві та літературі, й інтуїтивно відчуває, що її драму буде сприйнято неоднозначно. Саме тому письменниця говорить про створення театру нового типу, “Théâtre libre” (Вільного театру), розуміє, що у разі затримки виходу на сцену твір втратить актуальність для сучасного їй глядача – «“Троянда” за довгий час може зов’янути і засохнути» [5, 385].

Леся Українка була надзвичайно схвильована організаційними питаннями щодо постановки п’єси, зокрема добором акторів. Її засмучувало те, що не всі актори достатньо освічені, й тому погоджувалася зі своєю сестрою, що «публіці бракує таких драм як “Троянда”, але таким драмам бракує акторів» [6, 38].

Так, у п’єсі описується життя української інтелігенції, яка, як і авторка, вільно володіє європейськими мовами, зокрема французькою, але, на відміну від письменниці, дещо ігнорує рідну українську. Хоча Леся Українка і вносить у репліки своїх героїв франкомовні вкраплення, проте доводить, що українська мова – природна в устах інтелігенції та вишуканого товариства. Один із персонажів, Острожин, наприклад, описуючи помешкання, каже: «У вас оригінальна хата. В ній є щось *moderne* (сучасне)».

Те, що персонажі твору обізнані зі світовою літературою та історією, свідчить про актуальність наближення українського читача до європейських літератур (Люба пригадує зміст роману Еміля Золя, дискутує про любов Данте до Беатріче, Кривицький порівнює Любов із Жанною д’Арк). Орест каже, що належить до парнаської школи і заявляє, що «літературу, як і життя, потрібно знати з усіх боків» [3].

Образ блакитної троянди є символічним, для Любові – це шлях до омріяного щастя, а для Ореста – штучність, відгомін містичного кохання до дами серця часів Середньовіччя. Тема стремління людини до ідеальної любові наближує «Блакитну троянду» до зразків класичної драматичної літератури (Корнель, Расін). Ім’я головної героїні – Любов – Леся Українка обирає не випадково, адже тема любові проходить через усю п’єсу, і саме ім’я героїні підсилює її звучання. Центральною ідеєю є мрія про ідеал та подолання перешкод у її досягненні.

Але все-таки драма «Блакитна троянда» отримала досить багато несхвальних відгуків сучасниками Лесі Українки, що можна пояснити відходженням її від канонів популярної тоді побутової драми та й неготовністю глядача споглядати драматичний твір українською мовою. Сама письменниця констатує, що «“Троянда” в нещасну годину вродилася» [11, 19] й обурюється, коли спектакль називають «чтением монологов» [6, 27]. Хоча, як зазначає Р. Кухар, монологи у «Блакитній троянді» виконували роль, подібну до ролі хору античної драми.

Отож, до теми з життя української інтелігенції Леся Українка більше не повертається, вона прагне розширити можливості українського слова й обирає сюжети з життя національно сформованих суспільств (Греція, Рим, Іудея). Персонажами її творів стають всесвітньо відомі та легендарні постаті (Іфігенія, Кассандра, Дон Жуан). Українська мова в авторки досягає високого рівня інтелектуалізації, оскільки лунає з уст грецьких царів, біблійних пророків, іспанських грандів, французьких революціонерів. Письменниця переконана, що саме в драматичних творах найприродніше давати зразки літературної розмовної мови, спонукати інтелігенцію користуватися нею.

Наступним драматичним твором Лесі Українки є «Іфігенія в Тавриді», про яку авторка каже, що вона не буде «новітньою», це драматична поема *en style classique* (у класичному стилі), з хором і, можливо, з несподіваною розв’язкою. До теми легенди про Іфігенію та пов’язані з нею мотиви жертвності й вибору зверталися, крім Евріпіда, Расін, Гете, Гауптман. Нормативна естетика класицизму повертає на сцену енергійного, сильного героя. Такою є Іфігенія у Расіна. Основні події драми розгортаються в Авліді, а центральною постаттю виступає Агамемнон.

У Лесі Українки цей античний міф звучить по-новому. Письменниця не копіює античної драми, а створює драматичну сцену, яку вона не розділяє на дії. Драма Расіна складається з п’яти дій, які, в свою чергу, поділено на яви. Вплив Евріпіда на твір Лесі Українки виявляється у введенні в драматичну сцену хору дівчат, строф і антистроф. П’єса Расіна починається з передмови, у

якій автор викладає спірні думки поетів про долю Іфігенії. Леся Українка ж детально описує місцевість, де розгортається дія, – в Тавриді, місті Партеніт, перед храмом Артеміді Таврійської.

На відміну від Расіна, авторка не подає списку дійових осіб, оскільки в центрі уваги лише одна героїня – Іфігенія. У Лесі Українки рушійною силою виступає не конфліктне зіткнення характерів, а боротьба думок однієї героїні. У зверненні до Артеміді Іфігенія просить врятувати і захистити саму від себе:

...О Артемідо,

Рятуй мене від мене, захисти!

Драматизм героїні передається за допомогою внутрішнього монологу, риторичних запитань, еліпсису. Леся Українка дає авторське тлумачення образу Іфігенії, в якому переосмислюється почуття самотності людини, змушеної перебувати на чужині, почуття, яке внаслідок обставин було болісним і для самої авторки. Отже, можна зробити висновок, що образ Іфігенії у Лесі Українки – це символ туги за Батьківщиною, відірваності від рідної землі, сім'ї та друзів.

Ідеали західноєвропейської культури, як стверджує Роман Кухар, проходили провідною ідеєю в багатьох творах Лесі Українки [1, 22], досягаючи в драмах вершин української драматургії. Так, наприклад, Західне Середньовіччя стає джерелом драми «Камінний господар», де «Леся Українка береться до однієї з улюблених тем світового письменства про Дон Жуана і дає цілком самостійну її трансформацію» [1, 37–38]. Сама Леся Українка у листі до А. Кримського зазначає: «Я написала “Дон Жуана”! Отого-таки самого, “всесвітнього і світового”... Так чи інакше, але от уже і в нашій літературі є “Дон Жуан” власний, не перекладений, оригінальний тим, що його написала жінка (се, здається, вперше трапилось сій темі)» [7, 396–397].

Традиційний мотив Дона Жуана збережено у класичній драматичній формі, що не завадило наповнити його новим змістом. Один із попередників Лесі Українки, які звертались до теми Дона Жуана, – Мольєр, творчість якого була в полі зору поетеси. Вона вважає за необхідне перекласти українському читачеві такі його твори як «Тартюф», «Шлюб з примусу», «Смішні маніри», «Скупий». У статті «Новые перспективы и старые тени» Леся Українка називає Мольєра одним із перших, хто звертає увагу на місце жінки в суспільстві. Мольєр – автор нового типу комедій, адже він викривав духовне зубожіння та лицемірство аристократії, протиставляв їй позитивні образи простих людей, а це було відступом від класицистичних канонів, сформульованих Ніколя Буало.

Літературознавці зазначають, що п'єса Мольєра “Don Juan ou le festin de Pierre” («Дон Жуан, або Камінний бенкет») досить складна будовою і символічна змістом. Дон Жуан Мольєра – людина, схильна до філософствування, але через свою упередженість і духовну сліпоту він балансує на межі фатальних помилок, як у класичній трагедії. Герої знаходяться у постійному русі – дія розгортається то в Сицилії, то на березі моря, то в лісі, то в апартаментах Дона Жуана. Трагічний фінал комедії (Дон Жуан зникає під землею) дає змогу говорити про спорідненість із жанром трагікомедії та містерії, оскільки образ Командора символізує смерть, образ Дона Жуана символізує «нерозумну душу», а його постійний супутник і слуга Сганарель – здоровий глузд головного героя. Закінчується твір висновками Сганареля про закономірну смерть Дона Жуана як наслідок його нерозумної поведінки, нехтування суспільними законами.

Можна припустити, що Леся Українка, яка у своїх творах більше схилялася до трагічного, не випадково переосмислює мольєрівську п'єсу. З цього приводу вона сама пише: «У комедії Мольєра велика драма боротьби аристократії з буржуазією вилилась у таку веселу, анекдотичну форму, що, як відомо, самі виконавці довго не розуміли того, що вони, власне, грали трагедію» [4].

П. Одарченко зазначає, що Леся Українка оригінально інтерпретує сюжет, узятий із давнини, щоб розв'язати проблеми сучасного українського політичного життя, проблеми моралі, етики, естетики. Перш за все камінний гість, який у Лесі Українки стає господарем, змінює статус в ієрархії духовних цінностей, заперечуючи свою попередню сутність. Усупереч законам

класицизму, драма складається не з п'яти обов'язкових дій, а з шести, які не поділено на яви. Леся Українка видозмінює у драмі традиційний сюжетно-образний матеріал, що надає новизни у прочитанні. Наприклад, авторка оминає тему любовних пригод Дона Жуана, називає його лицарем волі, який живе у «бездоннім морі лицемірства» [7, 492]. На центральному місці – сильний жіночий образ Донни Анни, гордої та волелюбної жінки, яка прагне щастя.

Леся Українка визнає, що «Донна Анна зайняла надміру багато місця в драмі..., а Командор вийшов занадто схематичним – се більше символ, ніж жива людина» [7, 462]. Образ Долорес відходить у тінь порівняно з Анною, незважаючи на більшу прихильність до неї авторки. Долорес готова на самопожертву, вона не має нічого «камінного», того, що позбавляє волі.

Драма Лесі Українки віддзеркалює психологічні роздуми про смисл життя, постійну боротьбу з камінним, тобто штучним, щастям і з камінним, не завжди здатним зрозуміти, суспільством. Зазначимо, що хоча письменниця не відкидає у творі карнавальних мотивів (поява масок соняшника і чорного доміно, які символізують життя і смерть), але притушовує елементи фантастичного у кульмінації твору. Статуя Командора з'являється у свічаді як закономірна реакція на посягання Дона Жуана на те, що йому не належить, – командорський плащ та бажання стати господарем, а не гостем у чужому домі. Трагічне в образі Дона Жуана полягає у зраді своєї сутності, прагнення подолати всі камінні перепони та в непослідовності, яку Леся Українка умовно називає «мавританським стилем», тобто поведінкою, не зрозумілою для суспільства. Таким чином авторка викриває втрату людиною власної ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в драмах Лесі Українки прослідковується вплив класицизму, але, на відміну від своїх попередників, вона створює сильних та активних персонажів, які змагаються з суспільством, силами фатуму, кидають виклик долі. Класична драма не має на меті розробити психологію персони, навпаки, в трагедіях стикаються космічні сили. А в драмах Лесі Українки майстерно зображено внутрішній світ героїв, тому, наприклад, покарання за їхні необмірковані вчинки сприймається логічним і цілком зрозумілим. Саме в таких деталях убачається прагнення письменниці йти в ногу з часом та поєднати у своїх творах ознаки класицизму з романтичною парадигмою.

Джерела та література

1. Кухар Р. В. До джерел драматургії Лесі Українки : монографія / Р. В. Кухар. – Ніжин : Вікторія, 2000. – 268 с.
2. Моклиця М. В. Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму) / М. В. Моклиця. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – 241 с.
3. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 3. – 567 с.
4. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 8. – 324 с.
5. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 10. – 542 с.
6. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 11. – 478 с.
7. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 12. – 694 с.
8. Molière. Oeuvres complètes / Molière. – Paris : Gallimard, 2008.
9. Racine J. Théâtre / Jean Racine. – Paris, 2001.

References

1. Kukhar, Roman. 2000. *Do Dzherel Dramaturhii Lesi Ukrainky*. Nizhyn: Viktoriia.
2. Moklytsia, Mariia. 2011. *Estetyka Lesi Ukrainky (Kontekst Yevropeiskoho Modernizmu)*. Lutsk: Volynskyi Natsionalnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky.
3. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 3. Kyiv: Naukova Dumka.
4. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 8. Kyiv: Naukova Dumka.
5. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 10. Kyiv: Naukova Dumka.
6. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 11. Kyiv: Naukova Dumka.
7. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 12. Kyiv: Naukova Dumka.
8. Molière. 2008. *Oeuvres Complètes*. Paris: Gallimard.
9. Racine, Jean. 2001. *Théâtre*. Paris.

Мазяр Ольга. Драматургія Лесі Українки в контексте французького класицизму. Исследуется драматургія Лесі Українки и французская классицистическая трагедия. В творчестве писательницы происходит становление формы трагедии в контексте украинского неоклассицизма. В драмах Лесі Українки прослеживается

влияние классицизма, но в отличие от своих предшественников, автор создает сильные и активные персонажи, которые борются с обществом, силами фатума, бросают вызов судьбе. Классическая драма не разрабатывает психологию персоны, в трагедиях сталкиваются космические силы, в произведениях же Леси Украинки мастерски изображен внутренний мир героев, поэтому, например, наказание за необдуманные поступки воспринимается логичным и вполне понятным. Именно в таких деталях видно стремление писательницы идти в ногу со временем и соединить в своих произведениях признаки классицизма с романтической парадигмой.

Ключевые слова: драматургия Леси Украинки, неоклассицизм, французская классическая драма, классицизм, драматизм, трагическое.

Maziar Olga. Lesia Ukrainka's Drama in the Context of French Classicism. This article deals with Lesia Ukrainka's drama and its link with the ancient drama as well as its prevalence for the traditions of French classical tragedy. In the analyzed works of the writer the formation of tragedy forms in the context of Ukrainian neoclassicism takes place. The influence of classicism is observed in Lesia Ukrainka's dramas, but unlike her predecessors, the author creates strong and active characters who compete in society, with the forces of fate, who challenge the fate. Classical drama doesn't develop the psychology of a person, cosmic forces are faced in tragedies, but in Lesia Ukrainka's works the inner world of the characters is skillfully depicted, that's why, for example, punishment for characters' acts which were not judicious is apprehended as logical and completely understandable. In such details it is seen the writer's aspiration to keep up with the times and to combine in her works classical features with the romantic paradigm.

Key words: Lesia Ukrainka's drama, neoclassicism, French classical drama, classicism, a dramatic nature, a tragedy.